

יוליאן סטריקובסקי: אני סופר פולני — השפה היא מולדתי

איור: עודד פיינברג

אנה גרופינסקה*

העתיקה של היהודי החקלאי ובעל-המקצוע, תוך שאיפה להפוך אותו מסוחר ורוכל לאדם פרודוקטיבי. תנועה זאת חונכה אנשים צעירים לקראת הגירה לא"י. והרי אני ושכמותי רצינו בכל מחיר להיעקר מן הגלות, מן העיירה. רצינו להתנתק מהחיים היהודיים כפי שהיו עדיפה, להחליף את הגלות בארץ משלנו. להמיר את היידיש בעברית. אבל כמובן, כתנאים ההם, בשנות העשרים והשלושים, לא היה בכוחה של הציונות להגשים את האידאליים שלה, ולכן המירו אותה יהודים רבים בקומוניזם שצארה להם כדרך נכונה יותר לפיתרון בעיית הגורל היהודי. רוב האינטליגנציה היהודית תמכה אז בקומוניזם. אני למדתי עברית וחשתי במפורש יהודי.

מה זאת אומרת?

אני לא בעד קומופוליטיות. אני בעד מדעות לאומיות. אך לי שום דבר נגד קומופוליטיות, אבל היא נוגעת רק באלה המודעים ללאומיותם. ליהודים חסרה הלאומיות זמן רב מדי.

איך קרה שהמרת את הציונות בקומוניזם?

זאת שאלה סביבתיות. גרתי במעונות הסטודנטים בלבוב, ולמרות שהיו שם לא מעט ציונים, מצאתי את עצמי בקבוצת בני-נוער שאהדה את הקומוניזם. כעיקרו של דבר בחרתי בקומוניזם משום שהוא ענה לצרכי.

???

סיימתי את לימודי הפולנית שלי ורציתי ללמד בגימנסיה, אבל לא היה לי שום תקווה לקבל שם משרה. בבדיקה לא היה או שום אנטשימיות גלויה. בפולין היא השתוללה. תוך מזה, נרשא א"י נראה בכי-רע. יהודים ירדו ממנה בהמוניהם. כך שהייתי בעד קומוניזם בפולין. פשוט הייתי מקבל אז עבודה. ולא רק אני, גם יהודים אחרים. נאמר לי, שבבדיקה ישנם אפילו גנראלים יהודים, ובכלל, תופסי משרות גבוהות ביותר. לרוגמא — לאזאר קגנוביץ. חשבתי, שאם קיימת מדינה קומוניסטית בה מסוגלים יהודים לחפוס עמדות כאלה, צריך להיות קומוניסט.

האם באמת כדאי לבדך?

היתה, כמובן, גם אי-אולוגיה בה האמנתי, אבל לא הייתי רוצה להסתחר מאחוריה היום. זה היה עניין עמוק אצלי. על נושא כזה לא מתוודים... ובכלל- זאת — כדאי! כי אם נתנים ליהודים עבודה...

אמרת פעם שיהודי שהופך לקומוניסט, חדל להיות יהודי. למה התכוונת?

אז התכוונתי לכך שהוא מתכחש ליהדותו, לשפתו, לארץ-ישראל, לאמתו.

יובלו של המשורר האוקראיני איוון פרנקי. כשחזרנו, דרך לבוב, ביקשתי שיתעכבו מעט בסטרי. כתבתי על-כך בסיפורי "שם פרטי".

בסיפור הזה חחר הגיבור ואומר: "שם אין כבר דבר לא חיים ולא מתים".

חשפתי בו את עין-הקבר. כתבתי על הנהר. על הזמן שגמז את הנהר. מזה השתמע — קומוניזם. אבל אני לא בטוח שהכל עמדו על-כך.

זה היה ביקור עצוב... וביתך, האם מצאת אותו? העיר נראתה איום קטנה. מכרזת. מלובלבת.

נכנסתי לבית הישן. על הסף, בולת, עמדה אישה רוסיה וקרצפה תרווד ענקי.

— מה אדוני מחפש? — שאלה.
— כבר כלום — ענית הלכתי.

האם זיהית את המקום כביטחון? לא, זה היה מקום זר.

האם היית אומר היום שהיתה לך ילדות מאושרת? לא. לכן רציתי לעקור את עצמי משם. אבי נהג לומר שכבר ברחם אמי הייתי אחר.

האם עבור ילד שסביבת גידולו היתה עצובה ומכוערת, נראו החסידים כהתגלמות הרוע ושמתח החיים?

לא, הם חיו בעולם סגור משלהם ולא הבינו דבר מהקורה סביבם. בספרי הצגתי חסידים דקדנטיים. לא את אלה של הבעש"ט, השמחים ועם-זאת נאורים, חדורי השליחות, הצדיקים, שאותם מתאר מרטין בובר. לחסידות היתה משמעות אדירה כשהיא הופיעה במאה ה-18. היא הפכה לדת עממית אמתית שמאמיניה התנגדו לסמכותו של התלמוד. מכאן חללה לא המדע אלא האמונה הבלעדית אמורה היתה להכריע בדבר ערך האדם. אבל השקפה זו התנוונה כמשך הזמן. שכן תפקידו של הצדיק עבר בירושה, כמו בשושלות מלכים, זה, כידוע, תהליך המוביל להתנוונות. אני תארתי תקופה דקדנטית זאת.

כאדם צעיר, היית ציוני. מה רחף אותך לכך? האם הרגשת צורך לבחור בין הציונות לבין הפולניות? הציונות לא עמדה אצלי אף-פעם בניגוד לפולניות. הרי הציונים דיברו וכתבו פולנית.

אבל הדרישה הבסיסית במצע הציוני היתה לחזור לשפה העברית.

בן 12 התחלתי לכתוב עברית. הייתי חבר ב"השומר הצעיר" שהיה בעיני ארגון צופי יהודי שחינך את הנוער ברוח העם, בחתייה אל המסורת

אתה דמות ויצאת-דופן בספרות הפולנית. מתקיים כך מה שנראה, לכאורה, כבלתי-אפשרי אתה כותב בפולנית על יהודים, בצורה אובייקטיבית כביכול, ועם-זאת, מתוך הפרספקטיבה הפנימית שלהם. האם שובך אל היהדות קשור בדרך כלשהי בהשקפתך הספרותית?

כן. הספרות מצטמחת תמיד עם הזיכרון. עם שורשיו של האדם. סופר חייב שתהיה לו ילדות. זה מרכיב שאי-אפשר לעקוף. האם קראת את "קולות מן העלטה"? שם מתוארת ילדותי בדיוק רב. שיניתי את שמות הורי, אבל אלה הם הורי האמיתיים. אבי, למען האמת, לא היה אדם בעל כח-רצון כה חזק כמו רב טוביה גיבור "קולות בעלטה", אבל היה החלטי. הייתי אומר, אפילו אכזרי בהחלטיותו ובכוח הרצון שלו. היה בכוחו לעמוד בדרך מול כולם.

האם, האם כמו בסיפור, עסקה בבית ובמשפחה? כן, אבל גם במסחר. כל הכתוב שם — אמת וציב. הדלות, העוני, הצפיפות הנוראה, הפאנאטיות. הכל, לצער, אמת. זאת הסביבה בה התחנכתי, וכנער קטן תעבתי אותה.

שפת-הדיבור הראשונה שלך היתה יידיש. ואיך בכתיבה?

לא, לא כתבתי יידיש. אפילו לא קראתי יידיש. אם כבר — עברית. הייתי בן 12 כאשר כתבתי את שירי הראשון בעברית. שמו היה "יודאים".

ואיך למדת פולנית? הרי הורך לא דיברו שפה זו. פולנית לימדה אותי אחותי, מאריה, שהיתה יפה להפליא וחכמה מאד. ומה שקיבלתי ממנה ומה שאני חייב לה הוא אולי הרבר הגדול ביותר שזכיתי לקבל ממישהו ארפעם בחיי.

בשנים ההן, לפני מלחמת העולם ה-1 היה סביר להניח שמוקד משיכה תרבותי, עבור תרשב גליציה, תהיה גם התרבות הגרמנית. מדוע בחרת אתה בלבוב ולא בווינה? לבוב השפיעה על הנוער היהודי יותר מווינה. זאת היתה עיר נפלאה, עליזה, עיר מרכזאירופית אמיתית.

האם חזרת לשם אי-פעם? ב-1955 נסעתי עם משלחת סופרים לבריה"מ, לרגל

* אנה גרופינסקה. עתונאית פולנייה המשתתפת בעיקר בעיתונות החוץ-מימסדית מיסודה של סולידאריות, והשוהה בימים אלה בארץ. השיחה נערכה במרץ 1987 וסורסמה בסמוך לכך ככתב-עז חוץ-מימסדי בשם "זמן התרבות" בהוצ' "סולידאריות לוחמת" בפולין.
לקראת ביקורו של סטריקובסקי בארץ, מצאנו לנכון לתרגם שיחה זאת ולהביאה, תוך קיצורים מסוימים, לקוד העברי.
* סופרת פולנייה ("הקשת") שהתה מקורבת לקרמלין בזמן המלחמה. מבני-טיווחיו של סטאלין.

שהיה לי מראה שמי מדי. הם האמינו אמנם שאני קומניסט כן, אבל היתה מעין דחייה כללית כלפי. כאשר חילקו למשל את אות ההצטיינות "פולין החופשית", הבל קיבלו אותה זהב ואני...

כסף?
לא. ברוגזה.

האם נפגעת מאד מזה?
בהחלט. הדגשתי רחוק, ואז כבר הייתי ממלא-מקום של העורך הראשי — של רומאן שאבט (שהפסבדטים שלו היה — יוריס). אני זוכר תגיגה שהתארגנה לכבוד האירוע בוילנה של וואסילבסקה ליד מוסקוה.

טכחת בקבלות-פנים של סטאלין בקרמלין? איך הן נראו?

בקבלות פנים בקרמלין לא הייתי. היה זה סף גבוה מדי עבור רגלי. אבל פעם אחת בחי, ראיתי את סטאלין ממש. זה היה איחוד בלתי-רגיל. כתבתי על-כך. היה זה יום מקסים. יצאתי מהמערכת לטייל. הגעתי לכיכר האדומה, והיא היתה ריקה. זה הפתיע אותי. לפתע ראיתי קבוצת אנשים העולים על גג המחוליאום של לנין. מי יכול היה להרשות זאת לעצמו מלבד סטאלין? ובאמת, היה זה סטאלין, ואחריו, בטור, כל הפוליטביורו אחד אחר השני עפ"י ההיררכיה: מולוטוב במרחק של מטר ממנו, ואחריו ברייה וכל היתר. התחלתי לרץ לכיוון המחוליאום. איזה אושר היה זה עבורי. כקומניסט לראות את סטאלין חי ממש. ואני רצתי, כמעט נחנק מאושר, קולי נשנק בדרזני מרוב שמחה. לא יכולתי להוציא מתוכי אפילו את הצעקה "יחי סטאלין!" רק שפתי נעו ונפנפתי בדי. והנה נפל עלי מכטו, ובאותו רגע נעמד ברייה לפניו והגן עליו בגופו. ובפני מי? — בפני. ומסביב הופיעו כמו מתוך האדמה עוד אנשים, וברוו שלולא נפנפתי בשתי ידי, לו הייתי מחויק אחת מהן בכיס, לא הייתי כיום בין החיים.

האם לא חשת בודד אז?

כן, אבל בעצם כל חיי חשתי בודד. עכשיו פחות. עכשיו יש לי ידידים. אם-כי אני מרכה לשבת בבית. על אנשים מסויימים בסביבתי יכולתי לסמוך גם אז.

ב-1946, בזמן הפוגרום בקלן, היית כתב עתונות בפולין. איך הגבת? את מי האשמת אז, אתה השלטון או את החברה?
את החברה. רק מאוחר יותר נודע לי שהכל אורגן על-ידי שרותי-הביטחון עפ"י הוראה רוסית. התחנכתי בפולין הטרור-מלחמתית שבה פרוחה האנטישמיות. אני זוכר עוד את ההשתוללויות בפשיטיק ובמינסק. האנטישמיות הפולנית היתה, לכן, כשבילי עניין שבשיגרה. כמובן זה לא הפתיע אותי הפוגרום בקלן.

לא חשבת אז ש"נגמר לך" מהעם הפולני?
היה לי קשר גם עם פולנים אחרים.

האם נתקלת באופן אישי בביטויי אנטישמיות בפולין שלאחר המלחמה?
כן, בקללות, בעלבונות ובאימים טלפוניים, כמיוחד בשנות ה-60. וגם כרחוב, בחנות, נתקלתי בחידודי-לשון ובדיחות. במיוחד מצידים של בני דור-הביניים.

מה היתה בשבילך שנת 1968?

אז כבר לא הייתי קומניסט. את פנקס החבר החזורתי ב-1966. אבל כמו שכבר אמרתי, זה היה תהליך ארוך אצלי, שהתחיל במשפט סלנסקי ובמשפטי הרופאים היהודים. ב-1968

רב בעיני.

הרומנים שלך רוחים בדאלוגים. הדמויות מתוכחות ללא הרף, "מוכחות", מפטטות עם אלוהים. הדיאלוג הוא אמצעי לפתרון הקונפליקטים. הוא הבא במקום פעולה ובמקום איפיון הדמות. האם יש לראות בזאת את השפעת הדת והפילוסופיה היהודית?

המילה היא ישות בעלת עוצמה רבה. היא בבחינת שחרור לנפש. מהזיקה בתוכה אפילו משהו מהאלוהי. בה עשוי אדם למצוא את השלמות — האמתי-אנליית והאינטלקטואלית גם יחד. לכן אינני עוסק בכתיבתי בפסיכולוגיציזציות ואני מערף להציג את גיבורי באמצעות שיחותיהם.

עובדיה שלך אומר: "המילה היא נס. היא יתר מקרבן... האלוהים נשען על המילה האנושית". כן. אני מאמין בכך.

ספר איך התפנית כמעט עם הצבא האדום אל עומק רוסיה.

ברחתי עם הצבא בשלבים. ראשית לקייב. שם פגשתי בוונדה וואסילבסקה* שהיתה אז דמות מטפר שתיים בחשיבותה אחרי סטאלין. היא היתה חברה בסובייט העליון של בריה"מ. אנחנו היכרנו עוד מלפני. שאלתי אותה — מה לעשות. הצבא הגרמני מתקרב לקייב. ואנחנו הולכים לקלונטע — ענתה.

אז המשכתי לברוח. מקייב לחרקוב ואח"כ לסטלינגרד. כשהתחילו הקרבות בסטלינגרד, ברחתי בספינה דרך הוולגה לקייבשב. שם נודע לי על הקמת צבא פולני. הרוסים שחררו את הפולנים מן המחנות וכרתו ברית עם שיקודסקי בה התחייבו לעזור לו בארגון. היתה זו שנת 1941, ואני נסעתי לבחולוק במגמה להצטרף לצבא זה. הרכון רוסי יש לך? — שאל אותי קצין פולני — בבקשה להחזיר.

את הדרכון הפולני לא אחזיר — ענית.

לא קיבלו אותי. קָרַב החורף. בתנאים נוראים, ללא בגד חם, בקרן פתוח, הגעתי לאחזקיסטאן. שם עבדתי כסכל. העמסתי גלילי ברוצה. 100 ק"ג כל אחד. לא יכולתי לשאת זאת. אסירים שעבדתי אתם עזרו לי. אחר-כך גייסו אותי לגדודי העבודה. היו אלה גדודים לעבודות כפיה. שלחו אותי למית-חרושת לנשק בפרוורי מוסקוה. על הקירות תלויות היו כרוזות: "מה עשית היום למען החזית?" עברתי על מחרטה אז. הייתי מגיע ראשון ויוצא אחרון לארוחת-הצהריים — מים ועלה-כרוב כתוסס. אחר-כך הייתי חוזר כדי לעשות הרבה ככל האפשר "למען החזית". אבל כשהגיע רגע הסיכום, הסתבר שפועל א. ביצע 150% מהנורמה, פועל ב. — 120%, וסטרוק, זה אני — 30%.

המסקנות מזה — מה פיו?

לא טובות. שלחו אותי לסיביר לעבודת העמסה של כרזל גולמי. זה היה חורף איום ונורא. אני בא לשם והם — איפה הדרכון שלך?
אני אומר: הרי נתתי אותו לכם.
התברר שדרכוני הגיע לנ.ק.ו.ד. כי וואסילבסקה חיפשה אותי בכל רחבי בריה"מ.
אתה נוסע למוסקוה — הם אומרים. עובדת של הנ.ק.ו.ד. העבירה אותי למוסקוה.
כן, הודות לוואסילבסקה, התחלתי לעבוד כמערכת של "פולין החופשית" — ביטאון ברית הפטריוטים הפולנים, בתור מגיף. עבדתי שם במשך שלוש שנים, עד חזרתי לפולין ב-1946.

מה היתה הרעה אז עליך כחבר מפלגה?

לא טובה.

למה?

אולי משום שלא הייתי בעל הופעה. אולי משום

את ספרך הראשון העוסק ביהודים — "קולות בעלטה" — כתבת במוסקוה כאדם בשל בן 40, וכקומניסט. אלא שאת התנועת הטראגית של הדמות המתוארת בו, העלית מתוך מיומנות אינטלקטואלית ורגישות אתית שלבאורה צריכות היו להגן עליך בפני הדיאלקטיקה הקומניסטית של אז. איך התיישבו הדברים?

זאת סכיזופרניה. סוג של רואליזם נפשי.

בדרך-כלל התגייסו סופרים לקומניזם על יצירתם. לכן יש לנו כל-כך הרבה רומנים סוציאליסטיים. הם פשוט לא היו מסוגלים לכתוב על גיבור טרגי בודד בעל קונפליקטים כלתי-פתורים. על כזה שעומד נגד הכל. אלה היו עבורם חוויות בורגניות השייכות לעבר.

אינני יודע איך להתייחס לנשוא זה. אני נכנע. אין לי תשובה לפורבולמה זו. זה היה נס, כנראה. את מאמינה בנסים? זה היה נס שיצא לי לכתוב ככה. כשכתבתי, לא חשבתי כקומניסט, אלא כנער יהודי קטן שמתבונן בדברים. וחרף מהכתיבה, הייתי קומניסט כן.

עד כמה שאני יודעת, נח "קולות בעלטה" משך שנים רבות על איצטבת הצמור...

בדיוק 12 שנה. התחלתי לכתוב את הספר ב-1943 במוסקוה, והוא הופיע ב-1955, שנתיים לאחר מות סטאלין. אז התחילה בפולין ההפשרה. מעודי לא השלמתי עם כל מה שהתרחש בבריה"מ בשנים ההן, אבל חשבתי — זאת רוסיה. בפולין זה יהיה אחרת. כך חשבו כל הקומניסטים הפולנים.

ולא חששת שזאת אשלייה עצמית?

לא. האשלייה העצמית פעלה בתקופה אחרת — בזמן המשפטים המוסקוואים (1937) של בוכרין, קמנייב, זינובייב ואחרים. אז לא איפשרתי לעובדות מסויימות לחרור למודעותי. האידאולוגיה הפכה אותן לבלתי-חזירות עבורי. על זה כתבתי ב"יורד השחור".

את ה"אימה הגדולה", החזמן האוטוביוגרפי שלך, כתבת ב-1980 במחשבה להוציאו בהוצאת ספרים בלתי-רשמית, אופוזיציונית, בפולין.

מתי, בעצם, נפקחו עיניך?

למען האמת, לאחר נאומו של חרושצ'וב. אבל רק בשנות ה-80 חשתי צורך ארוך לספר איזה טיפס הייתי.

מה היה עבורך הנסיון הקומניסטי?

משהו בלתי-רגיל בחשיבותו. לעולם לא הייתי הופך למה שהנני לולא הקומניזם. אני עברתי מבעד לשתי להבות גדולות — זו של הציונות חו של הקומניזם. הייתי חייב להיטהר מהציונות, כדי להפוך לקומניסט, ולהיטהר מן הקומניזם כדי להפוך ליהודי וכדי לחזור ולהיות אדם אנוש.

ומהי התוצאה הסופית של ניסיון כפול זה?
סקפטיזם.

יש סוג של גיבור שאהוב עליך. דמות בודדת וטראגית בעלת רגישויות נפשיות שמעבר לממצע בדרך-כלל, בעלת בעיה פנימית הגובלת בפאנאטיות ובפיתוי מסויים לטהור. כאלה הם רב טובי, אלי ועזריאל.

האם כיום, לאחר שאמונת פאנאטיות רבות, כמו "טהור למען החופש", הופש בלתי-מגבל וטהור מוחלט, התברר, אתה עדיין חושב שמודל החיים הנפשיים המתרג באמצעות גבוריך, חשוב?

אני סבור, שאדם שעבר דרך הקומניזם, יישאר לעולם סקפטי. כרוז שסקפטיזם מוגזמת יכולה להרעיל את הנפש, יכולה בהיסח הדעת להפוך לציוניות. לכן, למרות כל מה שקרה, אדם המצליח להתמודד בכוחות עצמו בסיוכות, הוא בעל ערך

רצה גומולקה להגביר את אהבת העם לשלטון ולרכוש את האלמנטים האפלים ביותר שכביכול. לזה יש להוסיף גם את המצב הכלכלי הקשה. האנטישמיות היתה מסכה, לא יותר. פודו אז לכל רוח את המוני האינטליגנציה היהודית, במיוחד את זו מהאזניברסיטאות. פיטרו יהודים שתפסו עמדות חשובות בארמיניסטרציה הממלכתית. העיפו גם הרבה דיפלומטים מן המשרדים הממלכתיים ומשרות הביטחון. על האחרונים אינני חס. כל אלה היגרו מן הארץ. הם פחדו מפרעות, והיה להם ממה לפחד. כי השנאה כלפיהם היתה גדולה. אבל ב-1968 הונחתה המכה במיוחד על האינטליגנציה והתרבות הפולנית. הצרון שבין פולין לצ'כוסלובקיה היה מסוכן מאד עבור הרוסים. כל הבלוק הסובייטי רעד בבסיסו. לו היו הצ'כים קצת יותר חכמים, ולא היו תוזרים ומשגנים שהם לא יילחמו נגד הצבא האדום, אולי היה המצב שונה לחלוטין.

מן המפורסמות היא שב-1956 חשש חרושצ'וב יותר מכל מהתנגדות הצבא הפולני בהנהגתם של קומאר והובנר. עלולה היתה לפרוץ שריפה. גם מלחמת ששת הימים היתה מכה קשה לנוש המזרחי. הם לא העלו ברעתם שיהודים ידעו כך להילחם. הפולנים קיבלו מלחמה זאת באהדה רבה. אמרו שהיהודים הפולנים מכים את הערבים של הרוסים.

האם חשבת אז על הגירה?
לא. אני סופר פולני שיכול לכתוב רק בפולין. למרות שאני יהודי, אני חש בפולין כביתי. כששהיתי תשעה חודשים באמריקה, תקתקתי על מכונת-הכתיבה יום-יום את אותם הרפים. לא הייתי מסוגל להתקדם אף בשורה אחת.

וישראל, האם היית רוצה להיות בה?
הייתי רוצה אבל אני לא יכול. אחרי כל מסע שלי בעבר, כתבתי ספר, ורק בשווי ישראל לא הייתי מסוגל לכתוב דבר. כל-כך הרבה ניגודים שם, והכל כאוב. למרות ששאלו אותי בישראל מדוע אני לא נשאר. שאלו — היכן המולדת שלך, כפולין או בישראל?
המולדת היא השפה שבה אני כותב. כך נאלצתי להשיב.

כספרך הרבה מרכיבים נוצריים — בדמותו של תג הזקן שירצא יחד עם הכומר למוות בטוח; ב"שליח מנרבונה" מנהלים היהודים ויכוחים בלתי-פוסקים עם הנוצרים ועם המוסלמים. כך גם ב"התשובה, ב"ההודעה המכבי" וב"ירוד המלך חי". מה אתה חושב, בעצם, על הדיאלוג היהודי-נוצרי?
הוא חשוב מאד. בסיטי הייתי אומר. ביסודו של דבר, רק על בסיס כזה יכול להתקיים דיאלוג פולני-יהודי. לבעיית האנטישמיות ניתן להתקרב, לדעתי, דרך הפן המוסרי, האנושי, ולא דרך הזווית הלאומית. לו אותה הידברות יהודית-נוצרית היתה ממומשת קודם לכן, היינו מבינים סוף-סוף שההתנקשות ביהדות היא התנקשות במין האנושי כולו.

מה ההבדל, לדעתך, בין האנטישמיות הטרור-מלחמתית לבין זו של היום?
הטרור-מלחמתית היתה מרכיב במצע הרשמי של הכוח השליט. דבר זה ניתן להוכחה בתעודות. את האנטישמיות של היום מכוונים בסתר היממסד והמפלגה. הרעיון של הזיידר-קומונה מושרש מאד בציבוריות הפולנית וברור שהוא איננו מופרך לחלוטין. הוא מושפע מן העובדה שכמעט כל המפקדים של שרותי הביטחון, למשל, היו יהודים. הם שעצרו את

אנשי ה-A.K. (תנועת המחתרת הימנית הפולנית המונהגת על-ידי הממשלה הגולה בלונדון), למרבה הפרדוכס במיוחד את אלה שעורו ליהודים.

אני מבינה ששיבתך אל הדת היהודית, היא שיבה אל תרבות ולא אל אמונה.
כן. אני, בניגוד למה שחושבים, אינני דתי. אולי אני אדם מאמין, אבל בהחלט לא דתי. מאמין בעומדי מול הסוד הגדול. מול "סתם" ציפור רגילה שיודעת מה עליה לעשות. זה בדיוק מראה הנס בשבילי. וניסים קורים יום-יום. על כל צעד. לכן חייב להיות על-פני הארמה איזה כוח אינטליגנטי וחיוכי שמכוון הכל...

לעתים הוא אכזרי...
גם אכזרי, אבל אכזריותו נובעת מהטח האנושי. כמוכן הרחב של המילה...

האם הציבור היהודי-אמריקאי הוא חסר שורשים בעיניך, חסר אוטנטיות ומונע על-ידי חוסר ברירה, למרות שלכאורה מדובר בציבור חופשי?

יחסי ליהדות האמריקאית שלילי ביותר, וכשאני מציג אותה בספרי כשורפה מכחינה נפשית, זה על-מנת להראות כיצד זניחת המסורת עשויה להרוס את נפשיותו של האדם. קיימת ביהדות זו התגמדות. חוסר יכולת הבחנה בין טוב ורע. להכביל מהיהודים הגליצאיים אותם אני מתאר באירוניה, אבל לא בדחייה. אפילו החסידים מתוארים אצלי מתוך הבנה וסימפטיה.

מה זה עבורך היום להיות יהודי?
להיות יהודי עבורי זה לא להרשות שישמידו אותי. לא להרשות שיעקרו אותי. למצוא את נוסחת הנאמנות שלי ולהיצמד איתה יחד אל המסורת והתרבות. להיות נאמן לעם היהודי. אני מעריך ומכבד את אלה שהוזרים אל הדת, כי אותה דת מחמירה, אפילו אכזרית, היתה הנשק היחיד ששמר על עמנו כמשך אלפיים שנה. ועוד, חייב שיהיה לך מבט מכוון לישראל. לכן מכאיבה לי מאד תופעת הירידה משם. ביחוד של ילידי הארץ.

איך נראה לך הקונפליקט הדתי בישראל?
זה נורא. החרדים האלה שאינם רואים כישראל מדינה משום שטרם הגיע המשיח. שדורשים הטבות. שיש להם השפעה אדירה על החסידות האמריקאית ובזכותה. פעם, ביום שישי בערב, על-סף הרמדומים, נסעתי עם חבר במכונית בירושלים, ושני נערים זרקו עלינו אבנים. צעירים מאוד...

מה יחסך לסולידאריות?
הייתי כנדאנסק. בספטמבר 1980. השתתפתי בהפגנה. הרגשתי אחד מהמוון. פולני. כשהציבור נשא תפילה, גם אני, יהודי לא דתי, השתתפתי בה יחד עם כולם.

האם הרגשת אז כפעם הראשונה כחיך שותפות כזאת עם אנשים?
לצערי לא. גם בתקופת סטאלין הרגשתי ככה.

תפיסות החיים והיצירה שלך השתנו פעמים אחדות: ציונות, קומוניזם, אנטי-קומוניזם ואקומוניזם נפשי. איך היית מגדיר כיום את עמדותיך?

אני בן 82. כבר לא אספיק להשתנות. אני חייב להישאר אני. כזה כפי שאני. חסיד גדול של חופש העם. פטריוט פולני חם, ויחד-עם-זאת — יהודי.

טרור והמדינה המשך מעמ' 29

עצמה, לא יהיה בה הטח להתמודד עם אותה סיטואציה עצמה. מי שלא איכפת לו שמכים אדם (ערבי) למחוז לנגד עיניו, ובטוח שאם המופקדים עליך עושים זאת יש להם סיבה טובה למעשיהם, לא יהיה לו איכפת אם עשו כך גם לפני עמו, במיוחד אם דעותיהם שונות משלו, אך גם אם לאו, גם אם המדובר בחבר או הודו. משום שאם מכים מישהו, סימן שמגיע לו. בסופו של דבר, אדם כזה אינו מתייחס לאיש כאל כן-אנוש, ומכאן שגם הוא עצמו חרל להיות אנושי. ללא מינימום של כבוד הדי, אנשים מאבדים בעצמם כל צלם אנוש. הקידבה היתרה שלנו לעידו האפל של הירח, השטחים, אינה רק הסיבה לכך שיש בכל אופן שוני מסויים בין המתרחש שם ובין מעשיהן של מעצמות קולוניאליות ששלטו על ארצות מעבר לימים (אף שהשני אינו בהכרח לטובה). היא גם הגורם להשחתה העמוקה, המידית ואולי הבלתי-ניתנת לחיקון של החברה הישראלית. אלפי החיילים שלנו שם חוזרים לכאן, ומאות אלפי הגברים שלנו כאן יוצאים מדי כמה חודשים לסבב מילואים שם. הם גם בעליהן על נשותינו, אבותיהם ומחנכיהם של ילדינו. בקיצור — הם אנו. ואנחנו, חברה שמרכיב בניה משמשים חלק מזוגם ככובשים ברטליים, מסרבים להכיר בקימטי השינאה וחוסר הסובלנות, האלימות והאיבה, הבח לזולת העוצמת הכוח המצווחים את פרצופינו. לזאת כולנו אחראים, משלמי המיסים היושבים בביתם, המפגינים התומכים, המכים והמתנגדים. וגם שנתא הגיים לא תועיל. כאן נאלץ להביט במראה, ואם ניבהל, רק אל עצמנו נוכל לבוא בטענות. ואף לדברים אלה יש דר דוגמאות היסטוריות.

לשנת 1989?

עיתון זכר

האם כבר חתמת על